

שיחות לוי

שיחות ומאמרי מחשבה של הנריי רודרמן זצ"ל

מושגי התורה בהגדרת החטא

כתיב "ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו" והמשיך הקרא "ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו'" (בראשית ל"ה, כ"ב). ואמרו חז"ל כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, שנאמר "ויהיו בני יעקב שנים עשר" מלמד שכולם שקולים כאחת, אלא מה אני מקיים "וישכב את בלהה פלגש אביו" מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה, שהיה תובע עלבון אמו, שאמר אם אחות אמו היתה צרה לאמו, שפחת אחות אמו תהא צרה לאמו, עמד ובלבל את מצעה (עי' גמ' שבת דף נ"ה ע"ב).

הרי לנו עדותן של חז"ל שראובן לא חטא ואסור להעלות על הדעת שאמנם נכשל בעבירה, ולהיפך הוא עסק במצוה גדולה, במצות כיבוד אם, כאשר ראה שלאחר שמתה רחל "נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה, בא ראובן ותבע עלבון אמו" (ראה רש"י בראשית ל"ה כ"ב). וכודאי ראה במעשה זה שהוא ממלא את חובתו כלפי אמו, כאשר חשב שהיא ראויה לרשת את מקומה של רחל ולא בלהה שפחתה. אמנם בלשון התורה באמת מתואר מעשה זה כאחת העבירות החמורות ביותר, עבירה של גילוי עריות שחייבים למסור עליה את הנפש, וכתוב עליו - "וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו".

והענין בזה שהתורה - תורת ה' - יש לה שפה אחרת וסגנון אלקי אשר אינו מזדהה תמיד עם לשון בני אדם, יש אשר התורה נותנת לעבירות מסוימות תיאורים חמורים ומלביש אותן בצורה של מעשי פשע כבדים למאד, ואינם אלא מושגים דקים במחשבה או בכוונה שאין אנו רואים בהם כל קשר עם אותם מעשי פשע, ואמנם לפי מושגי התורה כל משגה דק פשע כבד הוא, ומעריכים אותו בשמים כחומרי חומרות.

וביתר ביאור, היסוד בזה הוא שכל מושגי התורה הנצחית שנקבעו בצורות של אזהרות וציוויים, הנועדים לאלפי דורות ולאין סוף זמנים, צריכים לכלול בתוכם את כל האופנים וההוראות האפשריות. וחייבים אנו מצד השכל, לחקור ולמצוא את תכנם האמיתי, עד כמה שהוא משתקף לנו מתוך דברי חז"ל ורבותינו הראשונים. ולדוגמא נראה את מושג הרצח שנקבע בדיבור "לא תרצח" בהוראתו הראשונה, הריהו בא לסמן את מעשה הרצח ממש, שחייבין עליו מיתה בירי אדם, והלב תוהה: אמנם דיבור זה קבוע לדורות אין מספר, אבל הן בפעם הראשונה ובאופן ישר נאמר לדור המדבר, דור דעה, דור של נביאים - ראתה שפחה על היס מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי (מכילתא בשלח), והקב"ה

נגלה עליהם בעצמו, לא ע"י שליח, להשמיעם את דברותיו, ומובן שצריך שהדברות הללו תכללנה בתוכן את המושגים הרמים ביותר, הדקים והאצילים הראויים למי שאמרם ולמי שהוזהרו עליהם, וכאן שומעים אנו אזהרות על עבירות פרועות גסות, וע"כ צריכים אנו לבוא לידי מסקנא ש"דיבורים" אלה, ודאי הם מלות הקבוץ לבחינות רבות ואופנים דקים - אביזרייהו, בבואה דבבואה של רצח וניאוף, רמזים קלים לחטא זה או אחר, ורק בתוך ההכרה העליונה, בתור תורה לנביאים, הם משתקפים ונראים בדמות רצח פשוט, ניאוף, וגניבת נפשות, ומובן ג"כ שאין מושג הרצח שזה לגבי משה רבינו ולגבי הפחות שבישראל, אבל עד היכן הדברים מגיעים, שומעים אנו מדברי חז"ל שאמרו "המלביץ פני חבירו כאילו שופך דמים, דאזיל סומקא ואתי חוורא" (ב"מ דף נ"ח ע"ב), רצו לצייר ולהבליט בזה את מעשה הרצח ממש, באופן מוחשי, שפיכת הדם - להורות כי הדבר הוא בעיניהם כרצח פשוט. הוראה זו מורה כבר על מדרגה גבוהה מאד מאד בהכרת החטא, עד כדי ראיית הלבנת פנים כרצח, ובאמת, גם בלא הכרה זו, הרי עכ"פ יש כאן מעשה רע ומגונה כשהוא לעצמו, הכוונה לבייש ולצער אדם מישראל, וכל זה נכלל באותו לאו של לא תרצח.

וביטוי נאמן יותר להכרת החטא אפשר לנו לראות במעשה המוכבא במס' שמחות (פרק ח') וכן באבות דרבי נתן (פרק ל"ח) - וכשבאו רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל גזרו עליהם שיהרגו, והיה רבי ישמעאל בוכה וכו', אמר לו, אני בוכה על שאנו נהרגין כשופכי דמים וכמחללי שבתות, א"ל שמא בסעודה היית יושב (או) וישן וכאה אשה לשאול על נדתה, על טהרות שלה ואמר לה השמש, ישן הוא, והתורה אמרה אם ענה תענה אותו וגו' והרגתי אתכם בחרב" (שמות כב, כב-כג) וכו' ע"ש, ובמדרש מוכבא, שנזכר רבן שמעון בן גמליאל באשה אחת שבאה לפניו לשאול שאלה והוא היה לובש באותה שעה את מעילו או קושר את שרוך נעלו, ואמר לה להמתין רגע אחד, עד שיכלה את מעשהו, ומשום כך הצדיק את הדין על עצמו, שהיה בזה צורה של עינוי שנהרג לבסוף כשופך דמים. נתבאר בזה המושג של רצח כפי הכרתם של חז"ל.

וכן בלאו ד"לא תנאף" קבעו לנו חז"ל שנכלל במושג זה, הסתכלות, הרהור נשים, שער אשה, קול אשה, וכו', מלבד עצם מעשה העבירה. ובפירש"י עה"פ "כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה" (בראשית ל"ד, ז'), כתב שהאומות גדרו עצמן מן העריות ע"י המבול ע"ש (ועי' במד"ר פרשה פ' אות ה') [ומסתברא שהיו ג"כ גדורים מן רציחה וכו']. ועי' בילקוט שמעוני ר"פ וזאת הברכה עה"פ (דברים ל"ג, ב') ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו' כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד נגלה אלא על כל האומות, בתחלה הלך לבני עשו ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם (שמות כ'), י"ג) לא תרצח, אמרו לו כל עצמן של אותם האנשים רוצח הוא שנאמר (בראשית כ"ז, כ"ב) והידיים ידי עשו ועל כך הבטיחו אביו (בראשית כ"ז, מ') ועל חרכך תחיה, הלך לו אצל בני עמון ומואב אמר להם מקבלים אתם את התורה, אמרו לו מה כתיב בה אמר להם (שמות כ'), י"ג) לא תנאף, אמרו לו כל עצמה של ערוה להם היא שנאמר (בראשית י"ט, ל"ו) ותהרין

שתי בנות לוט מאביהן, הלך ומצא את בני ישמעאל אמר להם מקבלין אתם את התורה, אמרו לו מה כתיב בה אמר להם (שם כ', י"ג) לא תגנוב, א"ל כל עצמן של אביהם לסטים היה שנאמר (בראשית ט"ז, י"ב) והוא יהיה פרא אדם ע"ש. ומכאן שאף שהאומות גדרו עצמן מעריות (לאיזה זמן) לאחר המבול כמשנ"ת, מ"מ מנעו בני עמון מלקבל התורה דכתיב בה (שמות כ', י"ג) לא תגאף וצ"ע. אמנם הביאור י"ל ע"פ משנ"ת דלאו זה הרי יש בו כמה מובנים שאין העכורים יכולים לעמוד בהם, וכמ"ש.

וכן לגבי המושג של גזל הנה מובנו הראשון אלימות גסה ופראית, חטיפה מהיד ממשי, אולם בדברי חז"ל מוצאים אנו תמונה אחרת לגמרי במושג זה, דאיתא בגמ' חולין (דף קל"ג ע"א) "אמר אביי מריש הוה חטיפנא מתנתא, אמינא קא מחביבנא מצוה, כיון דשמענא להו - "ונתן", (עי' דברים י"ח ג') ולא שיטול מעצמו, מיחטף לא חטיפנא, מימר אמרי - הבו לי, כיון דשמענא להא דתניא "ויטו אחרי הבצע" (שמואל א' ח', ג') - רבי מאיר אומר: בני שמואל - חלקם שאלו בפיהם, מימר נמי לא אמינא ואי יהבי לי - שקילנא, כיון דשמענא להא דתניא: הצנועים מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקים משקל נמי לא שקילנא" ע"ש ובפירש"י. ובתוס' שם בד"ה משקל כ' "שלא אקרא גרגון, ולא אגזול ממי שצריך יותר ממני" - "אף על פי שגם הוא לא היה עשיר" ע"ש. והנה במעשה זה - אין כבר שום רמז לעבירה, אדרבה, אכילת תרומה, מצוה היא כשהיא לעצמה, שאביי היה מזדרז בקיומה, ומתוך חיבוב מצוה, היה חוטף את המצוה - המתנה, כיון ששמע ממשמעות הכתוב, שאין לו ליטול מעצמו - שוב לא חטף, והיה מוכרח להסתפק בביטוי קל יותר לחיבוב המצוה - בבקשתו ובחזירתו אחריה, והיה שואל בפה מלא: הבו לי מתנה - הבו לי מצוה, אולם רבי מאיר היה רואה את כל זה מצד אחר ולפניו נגלה הדבר בדמות אחרת לגמרי, אין כאן לא חיבוב ולא מצוה - כי אם עבירה, ועבירה זו מן הגסות ביותר, גזלה פשוטה, ונקבעה בקבלת חכמים לדורות תחת הביטוי "ויטו אחרי הבצע" (שמואל-א' ח' ג'), ומכיון ששמע כך לא היה מבקש עוד, אבל כשהיו נותנים לו, היה מקבל, כיון ששמע להא דתניא - הצנועים מושכים את ידיהם שוב לא קבל, לא רצה לגזול ממי שנצרך יותר ממנו, הוא נוכח כבר - מתורתו של רבי מאיר - להכיר צורת גזילה בקבלת חלק שזכתהו התורה בו, אע"פ שהאכילה מצוה, וגם הוא לא היה עשיר. מכל מקום כיון שיש עניים יותר ממנו, הרי הוא גזולם.

וכמו"כ צריכים להבין לגבי המעשה דראובן אע"ג שבזה היה מקיים מצוה, מ"מ כפי מדרגתו היה בזה איזה חסרון (שבאמת אין אנו מבינים) שע"ז כותבת התורה עליו "וישכב ראובן וגו'".

ובמתני' שבת (דף נ"ד ע"ב) שנינו "פרתו של ר' אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים" ובגמ' שם איתא "תנא לא שלו היתה אלא של שכנתו היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו" ע"ש. והכא הרי האיסור הוא שביתת בהמתו ולא היתה שלו אלא של שכנתו, ויש אומרים שאין אשה מצוה על איסור שביתת בהמתו (ובאמת ר' אלעזר בן עזריה הוא דס"ל הכי, עי' תוס' רעק"א ריש פרק ה' דשבת)

ומ"מ הכירו חז"ל שהיה בזה חטא על שלא מיחה בזה, ונקראת הפרה על שמו. והענין הוא כמש"כ שזהו אחד ממושגי התורה בהגדרת החטא, שכל משגה דק פשע כבד הוא.

ועי' בגמ' בבא בתרא (דף ט"ז ע"ב) חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום בא על נערה מאורסה וכו'. ובתוס' הקשו שהרי לא נצטוו בני נח על נערה מאורסה דדוקא בעולת בעל יש להם אבל נכנסת לחופה ולא נבעלה אין להן. ותי' אע"פ שלא נצטוו מ"מ מכוער הדבר וכו' ע"ש. וחידוש שאף דבאמת לא היה בזה חטא רק היה "הדבר מכוער ואינו ראוי כ"כ ישר והיטב" מ"מ הגמ' קוראת לזה עבירה...

ומסופר בגמ' ב"מ (דף פ"ג ע"א) רבה בר רב הונא (לגירסת הרא"ש והרי"ף) תבירו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא, שקיל לגלימיהו, אתו אמרו ליה לרב, א"ל הב להו גלימיהו, א"ל דינא הכי, א"ל אין "למען תלך בדרך טובים" (משלי ב', כ') כתיב, יהיב להו גלימיהו, אמרו לו עניי אנן וטרחינן כולי יומא וכפינן ולית לן מידי, א"ל זיל הב להו אגרייהו, א"ל דינא הכי, א"ל אין "וארחות צדיקים תשמור" ויש לדייק בדבר, הלא רבה שאל את רב אם הדין כן, והיאך השיב לו רב שאמנם כן הדין בהסתמכו עה"פ "למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור" (שם), והרי במקרא זה משמע בפירוש שאינו מדבר אלא בחיוב לפנים משורת הדין, דהיינו דרך טובים וארחות צדיקים, אלא מכאן שגם החובות שלפנים משורת הדין מוטלות על כל אדם ואין לו להסתפק בדין לבד כי אין גבול לחובותיו, וכל אדם חייב להתעמק בזה יותר ויותר, עד שלא רק שפטר רב את הסבלים לשלם מה שהזיקו מבחינת "דרך טובים", אלא שעוד חייב את רבה בר בר חנה (גיי הגמ') לשלם להם את שכרם משום "ארחות צדיקים" וגם בזה ראה דין ממש כפי מה שאמר כך בפירוש.

ולפי יסוד זה יש להבין כמה עבירות וחטאים שמובאים בתנ"ך כגון דוד ובת שבע וכו' שא"א להבינם כפי פשוטם, אלא שאלו מושגי התורה שיש להם מובן אחר לכל אדם כפי מדרגתו. ודו"ק בזה.

חטא העגל

עלינו להבין הענין בחטא העגל, שכבר האריכו בזה המפרשים, מה ראו ישראל על ככה, והיאך בא להם לדור דעה כאותו הדור שיכשלו בחטא גדול כזה (עי' בית הלוי מש"כ בזה), ומצינו בגמ' ע"ז (דף ד' ע"ב) א"ר יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנא' (דברים ה', כ"ז) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' כל הימים וגו' וע"ש בפירש"י שכי' שגבורים ושליטים ביצרים היו ולא היה ראוי להתגבר יצרים עליהן אלא גזירת המלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלוני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שנתכפרו ונתקבלו בתשובה יע"ש. ונתבאר שלא היה סתם חטא אלא שהיתה גזירת המלך.